

NOVEMBER '82 LOSSE NUMMERS F7.50 BELGIE 110 FR

SPIEGEL HISTORIAEL

MAANDBLAD VOOR GESCHIEDENIS EN ARCHEOLOGIE

Speciaal

Geschiedenis van de homoseksualiteit in Nederland

G. Hekma

Profeten op papier, pioniers op pad

De termen homoseksueel en homoseksualiteit hadden geen 19de-eeuwse equivalenten. Andere woorden als sodomie, flikker, mietje, schandknaap, pederast, ganymedes, cinaede, bougre, onnatuurlijke ontucht, platonische vriendschap waren gangbaar, maar hadden een andere betekenis dan moderne begrippen als homoseksueel en homoseksualiteit, homofiel en homofilie. In de 19de eeuw bestonden dergelijke erotische verhoudingen echter wel degelijk. Als belangrijkste vormen zijn te onderscheiden: romantische vriendschapsverhoudingen, sodomitische vriendenkringen, ont-

1. Gezicht op de elite-kostschool Noorthey te Voorschoten. Anonieme litho, tweede helft 19de eeuw. Atlas van Stolk, Rotterdam.

moetingen op straten, in parken en urinoirs, cafés en bordelen.

Over deze verschillende erotische verhoudingen tussen mannen in de 19de eeuw zal ik hier spreken. De gegevens zijn ontleend aan diverse bronnen, maar vooral aan gerechtelijke archieven, en hebben in het algemeen betrekking op Amsterdam. Min of meer gedwongen vormen van samen man zijn zoals in leger, gevangenissen en kloosters komen hier niet aan de orde.

Platonische vriendschappen

De herwaardering van de Griekse cultuur in de 18de eeuw en speciaal van Plato leidde tot een herontdekking van diens *Gastmaal*, een dialoog over vriendschap en pederastie. Het werk van de vermaarde classicist J. J. Winckelmann gaf de aanzet tot een schoonheids- en vriendschapscultus, die in Nederland een weerslag vonden in het werk van de filosoof Frans Hemsterhuis (1721–1790). Vooral zijn *Lettre sur les désirs*

(1770) was een ode aan schoonheid en vriendschap. Maar omdat naar zijn mening een direct verband bestond tussen ideeën (hersenen) en voortplantingsorganen, liepen ideale verhoudingen tussen mannen snel gevaar te ontaarden in zinnelijkheid. Elke romantische vriendschap kon verkeren in haar tegendeel, de pederastie. Voor Hemsterhuis was een hartstochtelijke verstandhouding tussen mannen een groot goed, maar daar waar de zielsverwantschap overging in lichamelijke, lag naar zijn inzicht het grootste kwaad. Deze leer van zielsverwantschap als grondslag van vriendschaps- en schoonheidscultus beïnvloedde ook de filosofie van de Utrechtse hoogleraar P. W. van Heusde (1778–1839). Geïnspireerd door Plato en Hemsterhuis ontwikkelde hij een pedagogisch systeem van liefde en schoonheid. Van Heusdes invloed op onderwijs en theologie, vooral de moderne Groninger richting was groot.

P. de Raadt (1796–1862), oprichter van de protestantse elitekostschool Noorthey te Voorschoten, ontwikkelde daar een eigen systeem van pedagogie en eros. Rond het midden van de 19de eeuw maakte zijn school furore, maar hier eindigde de dans op de rand van de vulkaan – tussen pedagogische eros en pederastie – uiteindelijk in een diepe val: de kostschool werd in 1882 gesloten wegens een 'niet nader te beschrijven kwaad, waartoe het kostschoolleven zoo lichtelijk aanleiding geeft'.

Een van De Raadts bekendste leerlingen was J. Kneppelhout. De pupil deed zijn leermeester eer aan met de publikatie van zijn *L'éducation par l'amitié* (1835), waarin hij op platonische basis een opvoeding door vriendschap verdedigde. Tezelfder tijd cultiveerde Kneppelhout met zijn medestudenten, onder wie latere dominee-dichters als Hasebroek en Beets, een romantische, dandyachtige vriendschap. Hun verstandhoudingen bezweken evenwel na beëindiging van de studie onder de lasten van huiselijke haard en huwelijkse staat. Alleen Kneppelhout hield de fakkel van vriendschap brandende en ondernam pogingen een pedagogische eros te realiseren. Zijn bemoeienissen met enkele jeugdige natuurtalenten – de dichter De Genestet, de schilder Bilders en de violist De Graan – eindigden evenwel alle met een onverhoopte en voortijdige dood van de pupillen. En opnieuw bleek de marge tussen pedagogische eros en pederastie zeer smal, want toen Kneppelhout steeds intiemer betrokken raakte bij het lot van de jonge violist, staken overal geruchten de

